

Lappalaisten ja norjalaisten muinaisista suhteista

Lapps and Norsemen in Olden Times. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie A: Forelesninger XXVI. Bergen 1967. 168 s.

Vertailevan kulttuurintutkimuksen laitoksen toimesta järjestettiin Oslossa marraskuussa 1964 kongressi, joka pohti tieteidenvälisen yhteistyön mahdollisuuksia lappalaisten ja norjalaisten esihistoriallisten ja varhaishistoriallisten suhteiden tutkimuksessa. Kuusi kong-

ressissa pidettyä esitelmää julkaistiin viime vuonna kirjana »Lapps and Norsemen in Olden Times». Eräitä esitelmistä on huomattavasti laajennettu.

Kirjan artikkeleita voisi luonnehtia lähinnä johdatuksiksi muutamiin Lapin-tutkimuksen keskeisiin ongelmaryhmiin,

mutta tällöin on torjuttava ajatus, että kyseessä olisi alkeisoppaaksi soveltuva helppotajuinen yleiskatsaus. Kirjan lukeminen ja omaksuminen edellyttää jo melkoisia pohjatietoja monelta kielen- ja muinaistutkimuksen alalta.

Ensimmäisenä artikkelina on INGE-BORG HOFFIN lyhyt katsaus Pohjois-Norjan murteisiin. Se tarjoaa 25 sivulla aimo annoksen hyvin jäsenettyä perustietoutta, josta on varmasti hyötyä alueen suomalais- ja lappalaismurteidenkin harrastajalle, mikäli tältä puuttuu syvempi nordistiikan tuntemus. Tärkeä on artikkeliin liittyvä kirjallisuusluettelo, johon sisältyy norjan murteiden keskeisten yleisesitysten lisäksi myös Pohjois-Norjan murteita koskevaa spesiaalikirjallisuutta.

KNUT BERGLAND käsittelee aihetta, jota hän on aikaisemminkin monissa yhteyksissä sivunnut, nimittäin lapin murteiden keskinäisiä suhteita ja niihin liittyviä historiallisia ongelmia. Hän on koonnut artikkeliinsa joukon murreryhmyksen kannalta tärkeitä isoglosseja, jotka vakuuttavasti osoittavat lapin murteiston ketjumaisen rakenteen. Bergsland on monissa töissään kiitettävällä tavalla selvitellety ns. ruotsinlapin sisäisiä suhteita, joista vielä muutamia vuosikymmeniä sitten tiedettiin kovin vähän. Tässä murreryhmässä ei näytä ilmenevän mitään sellaisia yhteisiä innovaatioita, joiden perusteella se voitaisiin positiivisesti määritellä pohjoisemmista murteista eroavaksi yhtenäiseksi murreryhmäksi. Historialliselle murteentutkimukselle tämä havainto on ensiarvoisen tärkeä, sillä yhteisten ruotsinlappalaisten kehitystendenssien puuttuminen viittaa siihen, että ainakin eräät Kaitum-joen eteläpuolisista murre-eroista ovat vanhempia kuin norjan- ja itälapin sisäiset murre-erot. Norjan- ja itälapin murteistossa on nimittäin päinvastoin kuin ruotsinlapissa havaittavissa monia koko murrealueelle yhteisiä innovaatioita. Bergsland korostaakin Jällivaaran halki kulkevan murrerajan merkitystä koko lapin

murreryhmytyksessä, kun taas norjan- ja inarinlapin välistä rajaa noudattavaa jakoa itä- ja länsilappiin hän ei pidä historiallisesti oikeana osuvana. Inarin- ja norjanlapin välisen rajan nykyisen jyrkkyyden hän arvelee johtuvan siitä, että näiden murteiden välistä on kadonnut jokin välittävä murre. Bergslandin argumentointi on johdonmukaista, vaikkakaan sitovina hänen perustelujaan ei vielä tutkimuksen nykyvaiheessa voitane pitää. Hän pidättyykin isoglossien yksityiskohtaisesta historiallisesta tulkinnaasta, mutta viittaa monien nykyisten isoglossien yhteneväisyyteen muinaisten hallinnollisten rajojen kanssa.

Nimistöntutkimuksen alalta on kaksi artikkelia. PER HOVDA kirjoittaa Hålogalandin nimistöstä ja KARL-HAMPUS DAHLSTEDT Ruotsin-Lapin skandinaavisiperäisistä lappalaisista paikannimistä. Hovdan artikkeli sisältää hajahuomioita muinaisen Hålogalandin norjalaisen paikannimistön yleislouonteesta, eräistä nimityypeistä ja etymologioista. Nokkela on hänen Hålogalandin nimestä antamansa selitys. Alue olisi saanut nimensä alkuasukkaistaan, lappalaisista, joita heidän noituutensa ja vinosilmäisyytensä (!) takia olisi kutsuttu nimellä *háleygir* (vrt. mn. *háll* 'liukas; ovela, viekas'; *auga* 'silmä', jonka johdos esiintyy esim. yhdyssanassa *eineygr* 'yksisilmäinen').

Dahlstedt on pitkäkköissä artikkelissaan ottanut selvittääkseen, esiintyykö eteläisessä Ruotsin-Lapissa sellaisia skandinaavisiperäisiä lappalaisia paikannimiä, jotka periytyvät keskiajalta tai sitä varhaisemmalta ajalta. Talonpojat asuttivat tämän alueen pysyvästi nimittäin vasta 1600-luvulla, mutta arkeologiset löydöt ja vanhat kirjalliset lähteet osoittavat, että Etelä-Lappi ei ollut aivan tuntematon viikinkiajan ja varhaiskeskiajan skandinaaveille. Lueteltuaan lapin vanhojen skandinaavisten lainanimien kriteerit Dahlstedt käsittelee yksityiskohtaisesti kolmea etelälappalaista paikannimeä, *Vápste* (joki, järvi), *Voajmuo*

(joki, järvi) ja *Näkšuo* (niemi, vuori, kylä) ja päättyy siihen tulokseen, että nämä nimet on lainattu skandinaaveilta viimeistään varhaiskeskiajalla, mutta mahdollisesti jo aikaisemmin. Tällaiset nimet, jos varmoja etymologioita löytyy runsaasti, valaisevat ainutlaatuisella tavalla skandinaavien ja lappalaisten välisiä varhaisia kontakteja. Dahlstedt toteaa niiden olevan muistoja varhaiskeskiajan skandinaavien Etelä-Lappiin suuntaamista retkistä. Mutta kenties vielä huomattavampi todistusarvo tällä nimistöllä saattaisi olla lappalaisten esihistorian tutkimuksessa. Knut Bergsland esittää edellä käsitellyssä kirjoituksessaan (myös Maal og Minne 1965), että Namsen-joen lapinkielinen nimi *lakšs* (*š*) on kantaskandinaavinen laina ja osoittaa, että lappalaisia on ollut seudulla jo ennen 800-lukua. Tätä johtopäätöstä näyttävät tukevan Dahlstedtin nyt esittämät kolme etymologiaa ja hänen toisessa yhteydessä (1966) esittämänsä selitys, että myös kylännimi lp. *Fábmie* (ruots. *Fatmakke*) on joko kantaskandinaavinen tai muinaisnorjalainen laina. Jos päätelmä on oikea, osoittautuu lappalaisten tuonnoinen asuma-alue hämmästyttävän laajaksi ottaen huomioon, että tähänastisen arvion mukaan kyseessä olisi kantalappalaisen ajan loppu- tai jälkivaihe. Ketjussa on kuitenkin vielä eräitä heikkoja renkaita: 1) Kysymykseen tulevaa nimistöä on toistaiseksi voitu osoittaa kovin vähän. 2) Kuten Dahlstedt toteaa, tärkeimmistä kronologisesta kriteeristä, tiettyjen skandinaavisten äänne muutosten iästä Pohjois-Skandinavian eri osissa ei tiedetä paljoa. Lisäksi on otettava huomioon, että lapin nuorehkoissakin skandinaavisissa lainoissa on tapahtunut vanhoissa lainoissa ilmenevien äännesuhteiden tarjoamaan malliin perustuvia substituutioita, mikä tekee ajoittamisen epävarmaksi, kun käytettävissä on suppea materiaali. 3) Vaikka lappi olisi lainannutkin skandinaavisia Etelä-Lapin paikannimiä jo ensimmäisellä vuosituhannella, ei silti ole sanottavaa, että

alue olisi ollut tuolloin lappalaisten asutamaa. Yhtä hyvin voi kyseessä olla lappalaisten vain pitkiltä retkiltään tuntema periferia, jonka huomattavimpia paikkoja kutsuttiin skandinaaveilta opituilla nimillä. Avoimia ongelmia on, mutta niihin tuonee valaisua yksityiskohtainen jatko tutkimus. Joka tapauksessa aihe on huolellisen ja seikkaperäisen tutkimustyön arvoinen.

Arkeologin näkökulmasta tarkastelee lappalaisten ja skandinaavien varhaisia suhteita POVL SIMONSEN. Hän keskittyy pääasiallisesti Lapin rautakauden kolmen jakson, Kjelmöyn, Varangin hautojen ja pakanuuden loppuvaiheen löydöksiin. Tietoja Lapin rautakaudelta on niukalti, mikä Simonsenin mukaan johtuu osaksi materiaalin, osaksi tutkimuksen puutteesta. Keskiajan arkeologia on viime aikoihin asti ollut syrjityssä asemassa ja erityisen vähän on Norjassa saanut huomiota osakseen Lapin arkeologia. Kun kuitenkin historialliset dokumentit valaisevat perin puutteellisesti vuosituhannen alkupuolen Lapin oloja, ei myöhäisinkään aikoihin ulottuvaa arkeologista tutkimusta voida aliarvioida. Rautakauden katsotaankin Lappissa kestäneen 1500-luvulle asti.

Viimeisenä teoksessa on ASBJÖRN NESHEIMIN 65-sivuinen tutkimus lappalaisen kulttuurin itäisistä ja läntisistä aineksista. Tekijä on lähinnä »sana ja asia» metodia soveltaen selviteltyt eräisiin keskeisiin kulttuurikäsitteisiin liittyvien lainasanojen maantieteellistä leviämistä. Esityksestä, jota on valaistu 15 erinomaisella levikkikartalla, käy hyvin ilmi suomalaisen, skandinaavisen ja venäläisen vaikutuksen osuudet ja rajat. Ne vaihtelevat melkoisesti, niin että miltei joka sanalla on oma yksilöllinen levikkinsä, mutta kuitenkin entisten nautinta-alueiden ulottuvuudet ja asutusvirtojen suunnat paljastuvat kartoista selvästi.

Kokonaisuuudessaan teos »Lapps and Norsemen in Olden Times» tarjoaa paljon kiintoisaa ja hyödyllistä luettavaa

kenelle tahansa Pohjois-Fennoskandian muinaisuudesta kiinnostuneelle. Samalla se nostaa monia ongelmia tulevan tutkimuksen ratkaistavaksi. Avointen kysymysten runsaus, johon eri kirjoittajat viittaavat, osoittaa, että tutkimus on tällä alalla vielä alkutaipaleellaan. On

ilmeistä, että se erikoislaatuinen symbioosi, jossa Lapin eri kansallisuudet ovat yli vuosituhannen eläneet, tarjoaa luonnollisen kohteen pohjoismaiden kielen-, kansatieteen- ja historiaututkijoiden sekä arkeologien yhteistyölle.

MIKKO KORHONEN